Overgenomen uit: Zuid - Hollandse Studiën. Deel VIII.

DE RESTAURATIE VAN HET GROENE KERKJE TE OEGSTGEEST

door

Mr. B.C. van Krieken.

Wie van Den Haag langs de rijksweg naar Amsterdam gaat, ziet wanneer hij denkt Oegstgeest voorbij te zijn, rechts van zich een kerkje, het Groene Kerkje van Oegstgeest.

Deze kerk geniet in de lande een grote bekendheid, allereerst door haar historie, maar daarnaast ook door de begraafplaats, die rond de kerk is gelegen en waar velen, die in de wetenschap een grote naam hebben gehad, hun laatste rustplaats vonden. Wij noemen van hen Huizinga, van Vollenhoven, Kramers, Roessingh.

Aan de kerk is voor altijd de naam van Willibrord verbonden, want hij was het, die hier rond het jaar 700 een houten kapel gesticht heeft.

Het is van hem, dat Muus Jacobse (Prof. dr. K.H. Heeroma) dichtte:

"En God gaf deze plek in zijn gedachten
Waar een gehoogde werf van zoden rees;
Hier werd een dodenakker der geslachten,
Hier rees het Groene Kerkje van Oegstgeest."

8 november 1956 is een belangrijke datum in de geschiedenis van de kerk geworden, want op de avond van die dag werd zij, na een sluiting van meer dan twee jaren, weer in gebruik genomen. Een grondige restauratie, waaraan rijk, provincie en gemeente in ruime mate hadden bijgedragen had de kerk weer in oude luister hersteld. De gemeente Oegstgeest, die niet veel cultuur-historische monumenten rijk is, had de waarde van dit bezit op haar grondgebied wel zodanig aangevoeld, dat zij bereid was gebleken in plaats van de gebruikelijke 15% circa 25% der restauratiekosten tot een bedrag van ƒ 51.000,-- voor haar rekening te nemen.

Eén ding was met de restauratie verdwenen om niet meer terug te keren, de begroeiing met klimop, die de kerk de naam van Groene Kerk had gegeven. Gebleken was, dat de klimop de muren zodanig had aangetast, dat grote gedeelten vernieuwd moesten worden. Besloten werd dan ook geen nieuwe klimop meer aan te brengen, en dit was de reden, dat in de openingsbijeenkomst werd medegedeeld, dat de kerk voortaan zou heten: Groene of Willibrordkerk.

Daarmee is een oude naam weer in ere hersteld. In de 9e eeuw werd reeds melding gemaakt van de kerk te Kerckwerve, onder welke naam Oegstgeest lange tijd bekend is geweest. Het houten kerkje werd in oude brieven vermeld als Sinte Willibrordskerk. Volgens de overlevering heeft Willibrord de kerk zelf ingewijd. Daar het moeilijk is aan te nemen, dat Willibrord de kerk aan zich zelf zou hebben gewijd, vertelt de legende dan ook, dat deze inwijding na zijn dood is geschied. Toen hij langs de in aanbouw zijnde kerk kwam, zag hij daar de werklieden timmeren, waarbij hij toezegde de kerk te zullen komen inwijden. Zijn dood in 739 heeft hem niet weerhouden deze belofte in te lossen. Op de door Willibrord vastgestelde dag kwam er een heldere klare lucht over het land, met een zachte regen gemengd, zodat als door eens hemels dauw alles besprenkeld werd, wat tot de kerk behoorde. Ook hoorde men het gezang der Engelen en vond men als door onzichtbare hand op de vloer der kerk de letters getekend, die daar behoren te staan. Binnen de kerk dropen

de wanden van een olie-achtig vocht.

Een legende, maar waaruit wel valt op te maken, dat de namen van Oegstgeest en Willibrord op zeer bijzondere wijze aan elkander zijn verbonden.

Nadat volgens de overlevering de Noormannen in 858 de houten kerk hadden vernield, werd niet lang daarna op dezelfde plaats een stenen kerk gebouwd. Moppen tufsteen gevonden bij de restauratie, leverden het bewijs, dat rond 1000 hier reeds een stenen kerk stond.

Is de heuvel, waarop de kerk staat, een Romeinse burcht of een der hoogste duintoppen uit vroeger tijd? Men is het daarover nooit eens geworden en het gebruik als begraafplaats maakt het niet mogelijk verdere onderzoekingen hiernaar te doen.

De kerk behoorde aanvankelijk onder de abdij van Echternach, doch in 1156 liet deze haar recht op de kerk over aan Graaf Dirk VI in ruil tegen elders gelegen grafelijk domein.

Hoe belangrijk de kerk te Oegstgeest was, blijkt wel hieruit dat het gedeelte van Leiden, ten westen van de Mare, oorspronkelijk onder Oegstgeest behoorde. De later te Leiden gebouwde Vrouwe Kerk, werd een dochterkerk van die van Oegstgeest.

Via de graaf van Holland was de begeving van het ambt van pastoor vervolgens aan de abdij van Rijnsburg gekomen. Daardoor was het mogelijk, dat zoals van Mieris in zijn "Beschrijving der Stad Leyden" schrijft, de abdis van Rijnsburg "met goedkeuring van den Parochiepaap van Oegstgeest bewilligde, dat de nieuw gemaakte kapel te Leiden tot een Parochiekerk gewyd zoude worden, mids behoudende haar recht, en de Cureit van Oegstgeest zijn recht". Dit was in het jaar 1364.

Het was toen nog slechts enkele jaren geleden, dat de weg van Leiden naar Oegstgeest werd aangelegd (1349). De kerk was nog het enige officiële gebouw. Een "raadhuis" was Oegstgeest nog niet rijk; dit komt vermoedelijk eerst tegen 1500.

De kerk was inmiddels herhaalde malen uitgebreid en schijnt voor z'n tijd vrij groot geweest te zijn. In het midden van de 15e eeuw is aan de westzijde een toren gebouwd. Deze toren is in 1830 wegens bouwvalligheid afgebroken, nadat over een eventueel herstel in de raad uitvoerig en herhaalde malen was gediscussieerd. Toen bleek, dat van regeringswege geen subsidie voor het herstel te verwachten was, moest, nu gemeente en kerk de nodige gelden niet beschikbaar konden stellen, wel tot de definitieve afbraak worden besloten.

Tijdens het beleg van Leiden is de kerk, die inmiddels in Gereformeerde handen was overgegaan, door het Spaanse leger onder Francisco de Valdez verwoest. De toren bleef echter behouden.

Reeds spoedig werd zij echter gedeeltelijk weer hersteld. In een opgave, die kerkmeesters in 1798 aan het Uitvoerend Bewind der Bataafse Republiek moesten inzenden,schreven zij, dat de ruïne "tot oeffening der openbare Gereformeerde Godsdienst ten kosten van dezelve Gemeente is bekwaam gemaakt, en van tijd tot tijd meer en meer in order opgebouwd, blijkende Aantekeninge daar van te vinden in de boeken der kerkmeesteren, te Beginnen met den Jaren 1589".

Oegstgeest had tot 1616 zijn eigen heren. Het laatste behoorde de heerlijkheid aan de Heren van Wassenaar. Op 23 juni 1615 kocht de Stad Leiden van Lamoraal, Prins van Ligne, graaf van Falquenberge baron van Wassenaar, de heerlijkheid Oegstgeest, terwijl de overdracht plaats vond op 7 juni 1616. De koopsom bedroeg ƒ 42.000,--.

In de geschiedenis van de Groene Kerk is deze eigendomsovergang duidelijk zichtbaar. In 1663 ging men tot definitief herstel over, en werd de mooie kruiskerk in vroegere luister hersteld. Hierbij werd van het bewaard gebleven muurwerk gebruik gemaakt.

Op het torentje, dat zich op het kruispunt van de kerk bevindt staat een kruis, getooid met een windwijzer, voorstellende een leeuw, die de Leidse sleutels omklauwt. Vervolgens valt te wijzen op de Herenbank voor het gemeentebestuur, die bij de laatste restauratie van de kerk van de hoek van het schip met het noordtransept naar de tegenovergestelde hoek is overgebracht.
In het lofwerk van deze bank komt het jaartal 1689 voor, terwijl op de kap het Leidse wapen te midden van een viertal wapens van Leidse burgemeesters prijkt. In de zuidmuur bevindt zich een groot raam, waarin de wapens van de "sterfmannen" der heerlijkheid (wapens van burgemeester en raden van de stad Leiden) voorkomen.

Voor het herstel der kerk werden van onderscheidene personen giften ontvangen. Helaas zijn de fraai geschilderde glazen allen verdwenen. Wel prijkt er nog de preekstoel, een geschenk van "den Edelen Heeren van Houdringe, Lauwendrecht enz". (d.i. Jean Mamuchet, heer van Houdringe aan de Bilt, die het huis de Grunerie te Oegstgeest bewoonde). Deze preekstoel is van fraai lofwerk voorzien, terwijl onderaan de wapens van de heer van Houdringe en van zijn vrouw zijn aangebracht.
De heer van Oud-Poelgeest, Constantin Sohier de Vermandois, schonk uit erkentenis voor het tot kapel mogen maken van de oude consistorie de eiken overkapping, die nu nog aanwezig is.

In de Nederlandsche Stad en Dorpsbeschrijver van 1790 vinden we de kerk als volgt beschreven:

"De Kerk is van een langwerpig vierkante gedaante, niet zeer hoog dog van een geschikte binnenruimte, nevens al het tot de gewoone Godsdienst oeffening benoodigden, zeer wel voorzien. De Tooren, die in het midden van den Voorgevel voor de Kerk aangebouwd is, en als een voorportaal tot den ingang diend, gaat van onderen vierkant op tot boven het kerkdak, alwaar dezelve met een platte vierkanten stomp eindigt, zynde van een goed Uurwerk en Klok voorzien."

Nadien is de kerk meermalen gerestaureerd. In 1850 werd terwille van de acoustiek en om de kerkruimte beter te kunnen verwarmen het koor door het plaatsen van een houten wand op het reeds aanwezig hek van de eigenlijke kerkruimte afgescheiden.

De vroegere bewoner van het kasteel Endegeest, jhr. Gevers van Endegeest, heeft veel voor de verfraaiing van de kerk gedaan. Hij schonk in 1852 drie koperen kronen, waarvan thans de armaturen zijn vernieuwd en op historisch verantwoorde wijze aangebracht. Bovendien nam hij in 1857 de kosten voor het plaatsen van een orgel grotendeels voor zijn rekening. Dit orgel is nu met 300 pijpen uitgebreid, zodat het aantal pijpen thans 879 bedraagt.

In de noordelijke gevel werd in 1875 een raam geplaatst ter herinnering aan Vrouwe M.J. Gevers van Endegeest geb. Deutz van Assendelft, met een afbeelding van het kasteel. Dit raam, dat in slechte staat verkeerde en geen kunstwaarde had, is niet meer herplaatst.

In 1915 moesten verschillende herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd, waarbij ook het interieur geheel werd vernieuwd.

In 1954 bleek, dat de kerk, wilde zij niet ten ondergaan, zeer ingrijpend gerestaureerd moest worden. Allereerst bleek, dat de muren aan het verzakken waren, terwijl bovendien de muren zelf door aanwezigheid van de klimop te lijden hadden gehad.

Toen eenmaal vaststond, dat het een werk van zeer grote omvang zou worden, werd de gelegenheid aangegrepen ook het interieur, met behoud van hetgeen waardevol was, geheel te vernieuwen. Tevens kon toen aan een bij velen levende wens gevolg worden gegeven om het koor, dat van de eigenlijke kerk was afgescheiden, weer bij de kerk te trekken en als liturgisch centrum in te richten.

Van de verschillende overheidsinstanties - het is reeds vermeld -

werd alle medewerking verkregen. Het is zelfs een model-restauratie geworden, waarbij voor de Rijksdienst van Monumentenzorg geen moeite te veel was.

De oude muren zijn weer opgetrokken van stenen in het formaat en de kleur als die, welke vroeger in veldovens werden gebakken. Deze stenen heeft men kunnen kopen van baron Schimmelpenninck v d. Oye te Voorschoten, die een schuur had van veldovenstenen, welke in de oorlog werd verwoest.

Door het aanbrengen van een nieuwe betonfundering onder de muren staan deze thans weer hecht en is het gevaar voor verzakken, ook bij het steeds toenemende verkeer, geweken.

De verschillende ramen zijn voorzien van groen getint monumentenglas, gezet in lood, ruitverdeling pl.m. 12 x 16 cm, van beneden naar boven van licht tot donkerkleurig oplopend. Dit glas is afkomstig uit de Elzas.

In de vergrote en vernieuwde consistoriekamer is een gebrandschilderd raam aangebracht voorstellende het zegel van de Hervormde gemeente Oegstgeest. Het beeldt uit de landing van Willibrord aan onze kust.

Doordat het koor nu bij de kerk is getrokken is een prachtige ruimtewerking ontstaan. In dit koor bevindt zich de avondmaalstafel en de opgang naar de preekstoel. De preekstoel zelf staat op de hoek van het koor en het noorderdwarspand. In de achterwand van het koor is een kruis uitgehakt, dat zich daar bevindt als een symbool, een herkenningsteken.

Vlak voor het koor is een doopvont geplaatst, uitgevoerd in Namense steen naar een ontwerp van de beeldhouwer A. Slinger te 's-Gravenhage. Rond het vont zijn de Christelijke symbolen ingehakt.

De verlichting van het koor geschiedt door een koperen kroon met tweemaal acht armen boven elkaar.

Door de vrouwelijke gemeenteleden is een vloerkleed geknoopt, dat voor in het koor ligt, en waarop de Avondmaalstafel is geplaatst. Het is uitgevoerd in donkerblauwe kleur, waarin verwerkt een band van een donkerrode kleur.

De houten banken zijn vervangen door stoelen naar ontwerp van de architekt. Deze zijn van blank eikenhout, terwijl de zittingen van biezen zijn. Om de stoelen vast te zetten wordt gebruik gemaakt van een voetschroot.

De muren zijn wit gepleisterd. Dit is ook geschied met de raamtraceringen aan de binnenkant. Deze hebben een iets afwijkende kleur gekregen. Door deze bepleistering is het rood van de steensoort niet te zien. Men heeft dit ook gedaan bij de kerkrestauratie te Zwammerdam. In oudheidkundige kringen is men momenteel de mening toegedaan, dat het niet overeenkomt met het historische gegeven als het metselwerk in het interieur zichtbaar wordt gelaten. De traceringen zijn echter zodanig gepleisterd, dat het voegwerk nog te zien is en zij dus geen strakke lijn zijn geworden.

Wat het interieur betreft, valt nog te wijzen op de regeringsbank, die zich bevindt aan de zuidzijde onder het wapenraam. Niet omdat de bank op zichzelf zo bijzonder is, maar meer de wijze, waarop deze bank regerings-bank is geworden. Op 22 januari 1814 overleed te Oegstgeest Abraham Bubbezon, oud 79 jaren, van beroep schoenmaker. Deze had tot zijn enige erfgename benoemd "De Gereformeerde Kerk van Oegstgeest en Poelgeest".

Daarbij was echter één voorwaarde gesteld, namelijk dat:

"Kerkmeesteren indertijd, verpligt en gehouden zouden zijn om aan den Bailliuw, Schout en Secretaris, mitsgader de Leden van het Gemeente Bestuur, en aan Schepenen van Oegstgeest en Poelgeest meergemeld in Officio, of aan diegeenen, welke hun in die betrek-

king, onder welk benaming ook, in der tijd zouden opvolgen of vervangen, ten Eeuwigen dage te geven en te vergunnen, niet alleen de Vrije Zitting in de Banken door Kerkmeesteren in de Jare Achttienhonderd en Zeven, uit de Boedel van Vrouwe Alida Jacoba van Heeckeren, Gebore van Westrenen aangekocht, mitsgaders van de Bank, welke voor de verdere Leden der Regering, toen reeds was geappropieerd, maar ook te zorgen, dat de voorschreven Banken altijd van de noodige Kussens en Gordijnen zijn voorzien, en dat voor ieder Lid een Bijbel en Gezangboek in de gemelde Banken voorhanden is, mitsgaders, dat de gemelde Bailliuw, Schout en Secretaris, gelijk ook het Gemeente Bestuur en Schepenen, of diegeenen welken hun in de voorgeschrevene betrekking, onder welke benaming ook, in der tijd zouden opvolgen of vervangen, van het noodige Vuur in de Stoven worden voorzien, zonder voor dit alles, iets hoe ook genaamd, te mogen vorderen, met verdere bepaling, dat Kerkmeesteren in der tijd, nimmer zouden vermogen eenige Zitplaats of plaatsen in de voorgeschrevene Banken, aan anderen te Verhuren, of op eenigerhande wijze af te staan".

Het motief tot deze merkwaardige testamentaire bepaling is wel zeer vermeldenswaard. Het was namelijk "de Serieuse wil en begeerte" van de testateur, dat zij dit vrije en kosteloze gebruik zouden hebben "voor de moeite aan de waarneming hunner posten verbonden."

Men heeft nog overwogen of het mogelijk zou zijn weer een toren bij de kerk te bouwen, doch dit bleek niet te verwerkelijken allereerst omdat de juiste historische gegevens over het ingestorte bouwwerk ontbreken, maar ook omdat de fundamenten niet werden teruggevonden.

Aan de westzijde is nu een tochtportaal van bescheiden afmetingen aangebouwd. Dit uitbouwsel verstoort de harmonie van het bouwwerk niet, terwijl het toch zo is opgetrokken, dat goed zichtbaar is, dat dit portaal niet tot het oorspronkelijke gebouw behoort. Het dak van dit portaal is getooid met de Davidsster.

Bij de restauratie werd ontdekt, dat vroeger in de zuidelijke muur een deur had gezeten. Deze is daar nu opnieuw aangebracht.

De kerk is de gehele dag geopend. Een ieder, die langs komt is van harte welkom.

Moge daarom menigeen op weg naar Amsterdam of Den Haag, wanneer hij in de buurt van Oegstgeest is, even van de drukke autobaan afbuigen en de Groene of Willibrordkerk in ogenschouw nemen, maar daarbij ook, ver buiten het drukke gewoel van het hedendaagse leven, tot zich zelf inkeren.

Hoe mooi een kerk ook gerestaureerd mag zijn, zij blijve toch in allereerst de plaats, waar Gods Woord verkondigd wordt.

-.-.-.-.-.-.-.-.-.-.-